

Eindtermendocument 11

Vak: Geschiedenis

Leerweg: mavo

Ter goedkeuring aangeboden aan
de Minister van Onderwijs, Infrastructuur en Sociale Zaken, april 2007

Directie Onderwijs, Aruba

- Afdeling Curriculumontwikkeling
- Examenbureau
- Projectbureau SHA

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	p. 2
2.	Visie en domeinen	p. 5
	2.1. Visie op het vak	p. 5
	2.2. Overzicht van de domeinen	p. 7
3.	Vaardigheden	p. 8
4.	Overzicht van alle eindtermendocumenten mavo	p. 10
5.	De eindtermen mavo geschiedenis	p. 11

1. Inleiding

In het kader van de vernieuwing van het avo zijn voor alle vakken op de Arubaanse mavo, havo en vwo eindtermendocumenten gemaakt.

Voor de vakken waarvan Nederlandse examens worden afgenomen, zijn de eindtermen integraal overgenomen uit de examenprogramma's uit Nederland, zoals vastgesteld in maart 2007. Bij de andere vakken zijn de Nederlandse examenprogramma's als uitgangspunt gebruikt.

mavo	havo	vwo
1. Engels	1. Engels	1. Engels
2. Nederlands	2. Nederlands	2. Nederlands
3. Papiamentó	3. Papiamentó	3. Papiamentó
4. Spaans	4. Spaans	4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV	6. CKV	6. CKV
7. Wiskunde	7. Wiskunde	7. Wiskunde
	7a. Wiskunde A	7a. Wiskunde A
	7b. Wiskunde B	7b. Wiskunde B
		7c. Wiskunde C
	7d. Wiskunde D	7d. Wiskunde D
8. Biologie	8. Biologie	8. Biologie
9. NaSk 1	9. Natuurkunde	9. Natuurkunde
10. NaSk 2	10. Scheikunde	10. Scheikunde
11. Geschiedenis	11. Geschiedenis	11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde
13. Economie/M&O	13. Economie	13. Economie
	14. M&O	14. M&O
	15. I&S/Maatschappijleer	15. I&S/Maatschappijleer

De vakken waarbij de examens uit Nederland worden afgenomen

Ter verduidelijking worden in de Arubaanse eindtermendocumenten ook leerinhouden per eindterm vermeld. Deze leerinhouden zijn afgeleid uit de syllabi van de betreffende vakken uit Nederland en uit andere literatuur (zie de genoemde bronnen aan het einde van deze inleiding). In de leerinhouden is er ruimte om de stof te Arubaniseren.

Waar het vak aangeboden wordt:

	Mens en Maatschappijwetenschappen	Natuurwetenschappen	Humaniora
Gemeenschappelijk deel	-	-	-
Profieldeel verplicht	-	-	-
Profieldeel keuze	geschiedenis	-	geschiedenis
Keuzedeel	geschiedenis	-	-

In dit eindtermendocument wordt in hoofdstuk 2 een uiteenzetting gegeven van de visie die gehanteerd wordt ten aanzien van het vak geschiedenis. Vervolgens treft u een overzicht aan van de domeinen en subdomeinen die in het vak geschiedenis aan bod komen.

In hoofdstuk 3 treft u een overzicht aan van de algemene vakoverstijgende vaardigheden die in het avo van belang zijn. De vaardigheden die van toepassing zijn op het vak geschiedenis zijn vetgedrukt.

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van alle eindtermendocumenten die voor deze leerweg gemaakt zijn.

Op elke school is er in ieder geval 1 map waarin al deze documenten bijeen gebracht zijn.

In hoofdstuk 5 treft u alle eindtermen aan die de leerling aan het einde moet beheersen. Er is afstemming tussen de eindtermen mavo, havo en vwo om een doorlopende leerlijn te garanderen.

Tot slot is een woord van dank verschuldigd aan alle personen die hun medewerking verleend hebben aan de totstandkoming van dit eindtermendocument. In het bijzonder de vakconsulenten Anne Cameron (voor havo/vwo) en Geraldine Albertsz (mavo, vanaf november 2006), alsmede Ludmilla Coffie, Hubert Falcon, Hans Relou, Angela Correa-Wernet, Edmund Fräser, Gerry Pepermans, Michella van Loon, wijlen Sissy Schwengle, Ronald Donk, Els van Oostrum, Arie Wilschut en de Arubaanse geschiedenisdocenten, die tijdens een aantal scholingsdagen ook hun commentaar gaven.

Gebruikte bronnen:

- Caribbean Examinations Council (1995). *Caribbean History Syllabus*. Caribbean Examinations Council: Jamaica
- (jaar van uitgave onbekend). *De Stand Van Zaken, basisvorming en het vak geschiedenis en staatsinrichting*. Wolters-Noordhoff: Groningen
- Adviescommissie Examenprogramma Geschiedenis MAVO (1997). *Examenprogramma Geschiedenis MAVO-D*. Examenbureau Directie Onderwijs: Aruba
- CFI (1999). *Examenprogramma Geschiedenis HAVO*. CFI: Nederland
- CFI (1999). *Examenprogramma Geschiedenis VWO*. CFI: Nederland
- CFI (1999). *Examenprogramma VMBO Geschiedenis en staatsinrichting*. CFI: Nederland
- Sniekers, J. & Wester, P. (1996). *Geschiedenis en staatsinrichting. Voorlichtingsbrochure havo/vwo. Actuele stand van zaken invoering tweede fase*. LPC, Cito en PMVO: Enschede
- Werkgroep Implementatie Eindexamen Geschiedenis (1993). *Geschiedenis: Wat is dat? Een introductie op het nieuwe eindexamen geschiedenis en staatsinrichting*. Uitgeverij Nijgh en Van Ditmar: Den Haag
- Adviescommissie Geschiedisonderwijs (Commissie-De Wit) (1998). *Het verleden in de toekomst*
- Internetadres: <http://home.wxs.nl/~wilschut/advies.html>
- Projectbureau SHA (1998). *Na Caminda Pa Restructuracion Di Nos Enseñansa Secundario General*. SHA: Aruba
- Projectbureau SHA (februari 2005). *Nota Ciclo Avansa, Beleidsvoorstellen voor de bovenbouw van het algemeen voortgezet onderwijs*. Directie Onderwijs, Projectbureau SHA: Aruba
- Projectbureau SHA (2000 – 2006). *Vakleerplannen en methoden Ciclo Basico*. Projectbureau SHA: Aruba
- Instituut voor Leerplanontwikkeling SLO (1992). *Op weg naar de basisvorming. Nu met kerndoelen. Geschiedenis en staatsinrichting*. Instituut voor Leerplanontwikkeling SLO: Enschede.

- Wilschut, A. (1998). *Reactie op Commissie-De Wit*. Nederland. (1996). *Revised National History Standards USA*. Internetadres: www.sscnet.ucla.edu/nchs
- Bouma, J. (1998). *Syllabus Geschiedenis en staatsinrichting, voor de centrale examens in de tweede fase havo/vwo*. Cito: Arnhem
- Procesmanagement Antilliaanse Basisvorming (1997). *Vakleerplan Mens en Maatschappij in de Antilliaanse Basisvorming*. Procesmanagement Antilliaanse Basisvorming: Curaçao
- Wilschut, A. (juni 2006). *Handreiking schoolexamen geschiedenis havo/vwo*. Enschede
- (maart 2006). *Het examenprogramma Geschiedenis en staatsinrichting VMBO*. Nederland
- (april 2006). *Syllabus voor het Centraal Examen voor VMBO TL*
- (maart 2007). *Examenprogramma geschiedenis havo/vwo*. Nederland
- (april 2006). *Syllabus voor het Centraal Examen voor havo/vwo*.

2. Visie en domeinen

2.1. Visie op het vak

Algemeen

De eindtermen vloeien voort uit de hoofddoelstellingen van het totale algemeen voortgezet onderwijs::

- het bieden van een brede persoonlijke en maatschappelijke vorming aan elke leerling
- het centraal stellen van een actieve, zo zelfstandig mogelijk lerende leerling
- het recht doen aan en benutten van de verschillen tussen leerlingen
- garantie bieden voor een aansluiting op het vervolgonderwijs.

Het vak geschiedenis wil leerlingen een besef van het verleden en van de cultuur, en een kritische omgang hiermee (onder andere een beargumenteerde mening en het interpreteren van bronnen) bijbrengen. Hierbij komt zowel Arubaanse, als regionale en mondiale geschiedenis aan bod.

Er zal ook veel aan burgerschapsvorming gedaan worden, dat wil zeggen dat het vak geschiedenis de leerlingen onder ander moet voorbereiden op het functioneren als burger in de Arubaanse samenleving en als wereldburger.

De leerling moet kennis en inzicht hebben in de historische processen die aan de hedendaagse maatschappij ten grondslag liggen:

- het besef van tijd en chronologie is daarbij heel belangrijk, dat wil zeggen het besef dat personen, gebeurtenissen en processen zich alleen laten begrijpen in hun historische context
- denk ook aan het aandeel van het vak voor de overdracht van cultuur en de wisselwerking met andere culturen (bijvoorbeeld acculturatie en de positieve en negatieve gevolgen hiervan voor de eigen cultuur)
- tevens is het vak belangrijk voor de overdracht en het behoud van waarden en normen afzonderlijk binnen de samenleving (bijvoorbeeld het doen inzien wat er in de geschiedenis fout is gegaan, zoals slavernij, racisme, et cetera).

De uitgangspunten van de vernieuwing

- Globalisering: in zowel de eindtermen voor de bovenbouw als het vakleerplan voor het derde, profielvoorbereidende jaar, wordt rekening gehouden met internationale onderwerpen, zoals bepaalde onderwerpen uit de regionale, Europese en Amerikaanse geschiedenis
- Arubanisering: hieraan wordt aandacht gegeven in de eindtermen via Arubaanse geschiedenisonderwerpen en door de Arubaanse staatsinrichting te behandelen. Het uitgangspunt is dat de leerling eerst de Arubaanse geschiedenis moet beheersen voordat er naar regionale of mondiale geschiedenis wordt gekeken
- Vaardigheden: om de leerling het vak onder de knie te laten krijgen en om later beter te kunnen functioneren in de maatschappij. Typisch geschiedkundige vaardigheden zijn onder andere:
  - bronneninterpretatie, bijvoorbeeld het verschil tussen feit en mening kunnen aangeven
  - de leerling moet zijn/haar mening kunnen aangeven en bediscussiëren
  - de leerling moet met informatie- en communicatietechnologie (ICT) kunnen omgaan om historisch onderzoek te kunnen doen, bijvoorbeeld ten behoeve van een werkstuk.
- Aansluiting vervolgonderwijs: de eindtermen sluiten voldoende aan bij het vervolgonderwijs op Aruba in de regio, de Verenigde Staten van Amerika en Europa

- Alternatieve vormen van toetsing en afsluiting: de bedoeling is dat historische werkstukken en presentaties (onder andere praktische opdrachten en een profielwerkstuk), oral history, archiefonderzoek, exposities daarvan (onder andere vakoverstijgend) ook als manier van toetsen zullen worden opgenomen binnen het vak geschiedenis, naast de “gewone” toetsen
- Meer zelfstandig functionerende leerling: de bedoeling is dat de leerling zo veel mogelijk zelfstandig te werk zal gaan en dat de docent op die momenten meer de rol van begeleider heeft.

Relatie met de andere vakken

Het vak geschiedenis bestaat als vak niet in de Ciclo Basico. Het vak geschiedenis is ondergebracht binnen het vak ASW (Algemene Sociale Wetenschappen), hetgeen een samenvoeging is van de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en economie.

In de Ciclo Avansa kan geschiedenis afgestemd worden met de vakken Engels, Nederlands (literatuurgeschiedenis), CKV (kunstgeschiedenis) en economie (economische geschiedenis).

Ook kan er met aardrijkskunde worden samengewerkt voor wat betreft de richtlijnen voor praktische opdrachten, het afstemmen van bepaalde begrippen, zodat de leerlingen indien het mogelijk is, dezelfde definities hanteren als bij het vak geschiedenis. Bij het vak Nederlands kan er worden afgestemd bij het maken van een praktische opdracht, het houden van een discussie, bij het lezen van boeken voor de literatuurlijst. Bij CKV kan gebruikt worden gemaakt met het werken met dezelfde tijdsindeling bij de tijdbalken. Geschiedenis kan ook een bijdrage leveren aan het profielwerkstuk bij het maken van een stappenplan, het doen van onderzoek en het verwerken van de onderzochte gegevens. Ook binnen dit vak wordt aandacht besteed aan de loopbaanoriëntatie van de leerlingen. Dit komt terug in de vaardighedenmatrix en in de eindtermen.

Wat is nieuw?

Voorheen werd het vak geschiedenis vooral overgedragen door middel van kennisoverdracht ten aanzien van historische gebeurtenissen. Het gaat nu echter ook om het aanleren van bepaalde vaardigheden, die onder andere nodig zijn om de leerling later beter te kunnen laten functioneren in zijn vervolgstudie of in zijn beroep. Bijvoorbeeld, groepswerkstukken/praktische opdrachten met presentaties voor de klas en het toepassen van bepaalde onderzoeksvaardigheden, andere soorten vragen tijdens proefwerken (waarin ook de vaardigheden voorkomen), opzoeken en verwerken van meer gecompliceerde informatieverwerking (bijvoorbeeld interviews met ouderen over vroeger), gebruik van ICT en bronnenkritiek.

Daarnaast zal ook de didactiek aangepast worden, voor zover docenten daar al niet mee bezig zijn.

In plaats van alleen maar frontaal lesgeven en verhalen vertellen, moeten de leerlingen ook individueel of in groepen werken aan praktische opdrachten en wordt de docent een begeleider. Dus de docenten en leerlingen moeten creatief met het vak leren omgaan.

2.2. Overzicht van de domeinen

Het eindtermendocument bestaat uit de volgende domeinen.

Domeinen	Subdomeinen
A Oriëntatie op leren en werken	
B Basisvaardigheden	
C Vaardigheden in relatie tot structuurbegrippen	C1 Bron- en vraagstelling
	C2 Feit en mening
	C3 Oorzaken en gevolgen
	C4 Verandering en continuïteit
	C5 Inleving en standplaatsgebondenheid
	C6 Interpretatie
	C7 Historisch onderzoek
	C8 Informatie- en communicatietechnologie
D Sociaal – economische aspecten	D1 Levensonderhoud, sociale verhoudingen en primaire samenlevingsverbanden.
E Bestuur en politiek	E1 Staten en naties
	E2 Oorlog en vrede
	E3 Staatsinrichting
F Cultureel – maatschappelijke aspecten	F1 Acculturatie
	F2 Vormgeving van de Arubaanse cultuur
G Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	
H Vaardigheden in samenhang	

6.Vaardigheden

Hier volgt een overzicht van algemene, vakoverstijgende vaardigheden die van belang worden geacht binnen het avo. De vaardigheden zijn ondergebracht in zes categorieën en de algemene vaardigheden die bij het vak geschiedenis worden behandeld en getoetst zijn vet gedrukt.

7.Werken aan vakoverstijgende thema's

De leerling leert, in het kader van een brede en evenwichtige oriëntatie op mens en samenleving, enig zicht te krijgen op relaties met de persoonlijke en maatschappelijke omgeving. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 1.1 het kennen van en omgaan met eigen en andermans normen en waarden**
- 1.2 het onderkennen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen
- 1.3 de relatie tussen de mens en de natuur en het concept van duurzame ontwikkeling
- 1.4 het functioneren als democratisch burger in een multiculturele samenleving, ook in internationaal verband**
- 1.5 het op een voor henzelf en anderen veilige manier functioneren in de beroepspraktijk en in eigen omgeving
- 1.6 de maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkeling, waaronder met name moderne informatie- en communicatietechnologie**
- 1.7 de maatschappelijke betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid
- 1.8 de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur, waaronder ook de media.**

8.Leren uitvoeren

De leerling leert in zoveel mogelijke herkenbare situaties, mede met gebruikmaking van ICT, een aantal schoolse vaardigheden verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij om:

- 2.1 Nederlandse en Engelse teksten lezen en beluisteren
- 2.2 Schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands**
- 2.3 Informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen**
- 2.4 De rekenvaardigheden hoofdrekenen, rekenregels gebruiken, meten en schatten toepassen
- 2.5 Voldoen aan eisen van milieu, hygiëne, gezondheid en ergonomie
- 2.6 Doelmatig en veilig omgaan met materialen, gereedschappen en apparatuur
- 2.7 Computervaardigheden.

9.Leren leren

De leerling leert, mede met gebruikmaking van ICT, zoveel mogelijk eigen kennis en vaardigheden op te bouwen. Daartoe leert hij onder andere een aantal strategieën die het leer- en werkproces kunnen verbeteren. Het gaat daarbij om:

- 10.informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten**
- 11.strategieën gebruiken voor het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden zoals memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren, verbanden leggen met aanwezige kennis**
- 12.strategieën gebruiken voor het begrijpen van mondelinge en schriftelijke informatie
- 13.op een doordachte wijze keuzeproblemen oplossen

14.een eenvoudig bedrijfsmatig, natuurwetenschappelijk of maatschappelijk vraagstuk planmatig onderzoeken

15.persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging

16.op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen.

17.Leren communiceren

De leerling leert, mede via een proces van interactief leren, een aantal sociale en communicatieve vaardigheden verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij om:

4.1 elementaire sociale conventies in acht nemen

4.2 overleggen en samenwerken in teamverband

4.3 passende gesprekstechnieken hanteren

4.4 verschillen in meningen en opvattingen benoemen en hanteren

4.5 culturele en seksegebonden verschillen tussen mensen benoemen en hanteren

4.6 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures

4.7 zichzelf en eigen werk presenteren.

18.Leren reflecteren op het leer- en werkproces

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leer- en werkproces. Het gaat om:

19.een leer- en/of werkplanning maken

20.het leer- en/of werkproces bewaken

21.een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.

22.Leren reflecteren op de toekomst

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op de eigen toekomstmogelijkheden en interesses. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

6.1 het inventariseren van de eigen mogelijkheden en interesses

6.2 het onderzoeken van de mogelijkheden voor verdere studie

6.3 het zicht krijgen op beroepen, de beroepspraktijk en actuele ontwikkelingen daarbinnen

6.4 de rol en het belang van op school geleerde kennis, inzicht en vaardigheden voor het maatschappelijk leven, dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk

6.5 de kenmerken van de arbeidsmarkt op dit moment en in de nabije toekomst;

6.6 de organisatie van branches en bedrijven

6.7 het beoordelen van de eigen mogelijkheden en interesses in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren

6.8 het kunnen maken van een verantwoorde keuze voor een vervolgopleiding.

23.Overzicht van alle eindtermendocumenten mavo

mavo
1. Engels
2. Nederlands
3. Papiamentu
4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV
7. Wiskunde
8. Biologie
9. Nask 1
10. Nask 2
11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde
13. Economie/M&O

24.De eindtermen mavo geschiedenis

De eindtermen treft u hierna aan. De eindtermen zijn per domein en subdomein uitgewerkt. Per eindterm zijn er leerinhouden geformuleerd.

Als u de eindtermen leest, dient u er rekening mee te houden dat in Domein A de vakspecifieke vaardigheden zijn opgenomen, die in de domeinen B, C en D moeten worden toegepast. Soms zijn deze vaardigheden ook extra aangegeven (dikgedrukt) bij de leerinhoud van de domeinen B, C en D.

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	A Oriëntatie op leren en werken	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
A Oriëntatie op leren en werken	1 De leerling kan zich bewust worden van de eigen achtergrond, interesses, motivatie, sterke en zwakke punten door terug te kijken op eigen ervaringen en deze schriftelijk, mondeling en/of beeldend weer te geven.	
	2 De leerling kan de eigen mogelijkheden en interesses in geschiedenis verwoorden in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren.	<i>Opmerking:</i> in samenwerking met het vak LOBO
	3 De leerling kan de rol en het belang aangeven van geschiedkundige kennis en vaardigheden in discussie over maatschappelijke vraagstukken.	
	4 De leerling kan de rol en het belang aangeven van geschiedkundige kennis en vaardigheden in verschillende arbeidsgebieden en werksoorten.	
	5 De leerling kan de eigen interesse en affiniteit verwoorden met bepaalde arbeidsgebieden, werksoorten, functies en opleidingen.	
	6 De leerling kan onderzoeksvaardigheden, keuzevaardigheden, reflectievaardigheden en sociaalcommunicatieve vaardigheden inzetten ten behoeve van het eigen keuzeprocess.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	A Oriëntatie op leren en werken	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
A Oriëntatie op leren en werken (vervolg)	7 De leerling kan eigen waarden en normen verwoorden ten aanzien van betaalde en onbetaalde arbeid en zorgtaken.	
	8 De leerling kan de betekenis verwoorden van een mogelijke arbeidsrol voor zichzelf en anderen.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	B Basisvaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
B Basisvaardigheden	1 De leerling kan zelfstandig werken en leren.	<ul style="list-style-type: none"> • een aanpak kiezen voor het uitvoeren van een opdracht • een planning maken • het eigen werk organiseren en op methodische wijze uitvoeren • de voortgang van het eigen werk bewaken • een eenvoudige proces- en productevaluatie maken
	2 De leerling kan werken met informatie- en communicatietechnologie.	<ul style="list-style-type: none"> • teksten maken en bewerken • gegevens opslaan • berekeningen uitvoeren • zoeksystemen gebruiken • communiceren via e-mail
	3 De leerling kan verantwoord omgaan met apparatuur en instrumenten.	<ul style="list-style-type: none"> • gereedschapapparatuur en instrumenten goed gebruiken <ul style="list-style-type: none"> ○ gereed maken/aansluiten ○ bedienen ○ opruimen • veiligheid in acht nemen • belasting van het milieu in acht nemen • ergonomie in acht nemen

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	B Basisvaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
B Basisvaardigheden (vervolg)	4 De leerling kan de Nederlandse taal functioneel gebruiken.	<ul style="list-style-type: none"> • teksten begrijpend lezen en beluisteren • eenvoudige schriftelijke teksten produceren in correct Nederlands • in gesprekken passende verbale en non-verbale middelen kiezen • zich in uiteenlopende taalsituaties gepast presenteren.
	5 De leerling kan elementaire rekenvaardigheden toepassen.	<ul style="list-style-type: none"> • standaardberekeningen correct en efficiënt uitvoeren • de zakrekenmachine doelmatig gebruiken
	6 De leerling kan vaardig omgaan met verbale en cijfermatige informatie.	<ul style="list-style-type: none"> • bronnen gebruiken <ul style="list-style-type: none"> ○ vraaggesprekken ○ boeken en ander schriftelijk materiaal ○ audiovisuele bronnen ○ geautomatiseerde gegevensbestanden • informatie op waarde schatten, kiezen en ordenen • informatie bewerken <ul style="list-style-type: none"> ○ samenvatten ○ tabel opstellen ○ grafiek tekenen

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	B Basisvaardigheden	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
B Basisvaardigheden (vervolg)	7 De leerling kan in het leer- en werkproces adequaat omgaan met zichzelf en anderen.	<ul style="list-style-type: none"> • sociale conventies in acht nemen • overleggen en onderhandelen met anderen • taken verdelen • zich aan afspraken houden • rekening houden met anderen • kritiek geven en incasseren • een eigen standpunt innemen en verdedigen • samen met anderen werk uitvoeren en presenteren

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Vaardigheden in relatie tot structuurbegrippen	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C1 Bron- en vraagstelling	C1.1 De leerling kan de aard van verschillende soorten bronnen onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • primaire/ secundaire bronnen • objectiviteit en subjectiviteit
	C1.2 De leerling kan aan de hand van voorgelegde bronnen vragen formuleren en herkennen.	
	C1.3 De leerling kan bronnen verzamelen om een voorgelegde vraag te beantwoorden.	
	C1.4 De leerling kan de waarde van een bron vaststellen, rekening houdend met representativiteit en betrouwbaarheid.	
	C1.5 De leerling kan onderscheid maken tussen geschreven/ongeschreven bronnen.	
CA2 Feit en mening	C2.1 De leerling kan feiten kritisch vaststellen en onderscheid maken tussen feit en mening.	
	C2.2 De leerling kan hindernissen herkennen die objectiviteit in de weg staan.	hangt af van de tijd, standplaatsgebondenheid, invalshoeken
	C2.3 De leerling kan een beargumenteerde mening geven over een bepaald onderwerp.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Vaardigheden in relatie tot structuurbegrippen	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C Oorzaken en gevolgen	C3.1 De leerling kan de oorzaken van verschijnselen en gebeurtenissen aangeven.	met betrekking tot domeinen D, E en F
	C3.2 De leerling kan gewilde en ongewilde gevolgen onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • gewilde en ongewilde oorzaken en gevolg • bedoelde en onbedoelde oorzaken en gevolg • directe en indirecte oorzaken en gevolg
	CA3.3 De leerling kan direct optredende en later aan de dag tredende gevolgen van elkaar onderscheiden.	met betrekking tot domeinen D, E en F.
	C3.4 De leerling kan een onderscheid maken tussen oorzaken en de directe aanleiding van een gebeurtenis.	met betrekking tot domeinen D, E en F

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Vaardigheden in relatie tot structuurbegrippen	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C3 Oorzaken en gevolgen (gevolg)	C3.5 De leerling kan ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, volgens chronologische volgorde en volgens de indeling van de geschiedenis in tijdvakken, via de tijdbalken. Hierbij kan de leerling een tijdbalk van de wereldgeschiedenis, Latijns-Amerikaanse geschiedenis en de Arubaanse geschiedenis weergeven.	<ul style="list-style-type: none"> • wereldgeschiedenis: <ul style="list-style-type: none"> ○ oudheid ○ middeleeuwen ○ vroegmoderne tijd ○ moderne tijd • Latijns – Amerikaanse geschiedenis: <ul style="list-style-type: none"> ○ tijd van de Lago en Semi – hoge beschavingen ○ bloeitijd van de Hoge Indiaanse beschavingen ○ tijd van de koloniale overheersing ○ tijd van de caudillos ○ tijd van de industrialisatie en interne ontwikkelingen ○ tijd van de economische afhankelijkheid en democratisering

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Vaardigheden in relatie tot structuurbegrippen	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C3 Oorzaken en gevolgen (vervolg)	C3.5 De leerling kan ordening aanbrengen in historische gebeurtenissen, volgens chronologische volgorde en volgens de indeling van de geschiedenis in tijdvakken, via de tijdbalken. Hierbij kan de leerling een tijdbalk van de wereldgeschiedenis, Latijns-Amerikaanse geschiedenis en de Arubaanse geschiedenis weergeven.	<ul style="list-style-type: none"> • Arubaanse geschiedenis: <ul style="list-style-type: none"> ○ preceramische periode ○ caquetio's ○ Spaanse periode ○ West – Indische Compagnie ○ traditionele samenleving ○ moderne samenleving ○ status aparte
C4 Verandering en continuïteit	C4.1 De leerling kan ontwikkelingen in een bepaalde tijd aanwijzen.	<ul style="list-style-type: none"> • met betrekking tot leerinhouden van: <ul style="list-style-type: none"> ○ de Arubaanse geschiedenis ○ de Latijns-amerikaanse geschiedenis ○ de wereldgeschiedenis.
	C4.2 De leerling kan onderscheid maken tussen dingen die constant gebeuren en bijzondere of incidentele gebeurtenissen.	
	C4.3 De leerling kan factoren onderkennen die verandering of behoud van het bestaande bevorderen.	
	C4.4 De leerling kan onderkennen dat elke tijd wordt beïnvloed door het verleden.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	C Vaardigheden in relatie tot structuurbegrippen	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
C5 Inleving en standplaatsgebondenheid	C5.1 De leerling kan zich verplaatsen in motieven, interesses, waarden en verwachtingen van mensen van vroeger.	
	C5.2 De leerling kan standplaatsgebondenheid van anderen en van zichzelf onderkennen, onder andere bij het bestuderen van bronnen.	
	C5.3 De leerling kan de handelingen van personen en situaties uit het verleden beschrijven en verklaren, rekening houdend met opvattingen uit die tijd.	
C6 Interpretatie	C6.1 De leerling kan een historische situatie zo goed mogelijk reconstrueren.	
	C6.2 De leerling kan verbanden leggen tussen verzamelde gegevens.	
	C6.3 De leerling kan een hoeveelheid gegevens in een interpretatie verwerken.	
	C6.4 De leerling kan aangeven dat het vergelijken in de tijd het zicht op de eigen tijd vergroot.	
A7 Historisch onderzoek	C7.1 De leerling kan een hoofdvraag opstellen voor een (beperkt) historisch onderzoek met de daarbij behorende deelvragen.	
	C7.2 De leerling kan een plan van aanpak maken en volgen.	
	CA7.3 De leerling kan relevant bronnenmateriaal selecteren en verwerken.	
	C7.4 De leerling kan een conclusie/antwoord op de hoofdvraag formuleren.	
	C7.5 De leerling kan onderzoeksresultaten presenteren.	
	C7.6 De leerling kan een eigen onderzoek evalueren.	
C8 Informatie- en Communicatie-technologie	C8.1 De leerling kan gebruik maken van informatie- en communicatietechnologie bij het raadplegen, verwerken en presenteren van informatie.	

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	D Sociaal – economische aspecten	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
D1 Levensonderhoud, sociale verhoudingen en primaire samenlevingsverbanden	D1 De leerling kan beschrijven onder invloed van welke omstandigheden en processen tijdens de overgang van een agrarisch-ambachtelijke naar een industriële maatschappij/technologisch tijdperk, veranderingen zijn opgetreden in de economische en sociale structuur.	aan de hand van een nader afgebaken thema
	D1.1 De leerling kan een verband leggen tussen de economische ontwikkeling en de veranderingen die zijn opgetreden ten aanzien van productie, distributie, arbeid, natuur en techniek.	<ul style="list-style-type: none"> • begin industriële revolutie Eng. • Aruba: overgang agrarisch-ambachtelijke samenleving (van aloë tot olie). • ontwikkeling van onderwijs, sociale zekerheid <p>Opmerking <i>Verandering en continuïteit.</i></p>
	D1.2 De leerling kan invloed en gevolgen beschrijven van deze historische processen op arbeidsomstandigheden en –verhoudingen.	<ul style="list-style-type: none"> • Aruba: opkomst en verandering in sociale klassen • sociale mobiliteit: Playa, Klip, Rancho • werkgelegenheid <p>Opmerking <i>Oorzaken en gevolgen.</i></p>
	D.1.3 De leerling kan de invloed van sociale wetgeving en sociaal-politieke bewegingen op primaire samenlevingsverbanden beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> • voor VS en Aruba (industriële maatschappij): opkomst van vakbonden en andere belangengroepen. • sociale wetgeving (VS, Aruba/NL)

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	E Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
E1 Staten en naties	E1 De leerling kan uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen natievorming in de 19 ^{de} en de 20 ^{ste} eeuw heeft plaatsgevonden. Tevens kan de leerling verschillende staatsvormen omschrijven.	
	E1.1 De leerling kan verschillende staatsvormen herkennen zoals een federale staatsvorm, eenheidsstaat, totalitaire staat en een dictatoriale staat.	<ul style="list-style-type: none"> • keuze uit één van de volgende –ismen: <ul style="list-style-type: none"> ○ Nationaal-socialisme ○ Fascisme ○ Marxisme In VS, Italië, Duitsland, Rusland, Cuba, Aruba
	E1.2 De leerling kan verschillende vormen van nationalisme onderscheiden.	<ul style="list-style-type: none"> • voor wat betreft Aruba, Caribisch gebied, Europa: <ul style="list-style-type: none"> ○ het begrip nationalisme ○ positief en negatief nationalisme (bijvoorbeeld chauvinisme, xenofobie) ○ zelfbeschikkingsrecht
	E1.3 De leerling kan het proces van natievorming verklaren en daarbij de rol van taal, onderwijs, cultuur en politiek aangeven.	<ul style="list-style-type: none"> • overheidsmiddelen om nationalisme te stimuleren op Aruba <p>Opmerking <i>Verandering en continuïteit.</i></p>

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	E Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
E2 Oorlog en vrede	E2 De leerling kan uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen in de 19 ^{de} en 20 ^{ste} eeuw veranderingen zijn opgetreden in de internationale betrekkingen op het gebied van oorlogvoering, veiligheid en vrede.	
	E2.1 De leerling kan historische voorbeelden geven van de escalatie van nationale en internationale conflicten en oorlogen.	Keuze uit en/of verdere uitdieping van: <ul style="list-style-type: none"> • W.O.I • W.O.II • Anne Frank • Aruba tijdens W.O.II en Boy Ecury in Nederland • golfoorlog • oorlog tegen terrorisme • Latijns-Amerikaanse (onafhankelijkheids) oorlogen • guerrillaoorlog Colombia
	E2.2 De leerling kan de mate van institutionalisering van internationale samenwerking op het gebied van vrede en veiligheid beschrijven en verklaren en daarbij de betekenis van het internationaal recht aangeven.	<ul style="list-style-type: none"> • VN • NAVO • Warschaupact • Volkenbond • Vrede van Versailles
	E2.3 De leerling kan internationale tegenstellingen en conflicten in verband brengen met ideologische, economische en machtspolitieke belangen.	<ul style="list-style-type: none"> • koude oorlog • moslimextremisme, of een ander actueel conflict (keuze) • kolonialisme/ imperialisme (Latijns-Amerika)

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	E Bestuur en politiek	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
E3 Staatsinrichting	E3 De leerling kan uitleggen onder invloed van welke omstandigheden en processen het politiek systeem en de politieke cultuur op Aruba zich sinds het begin van de 20 ^{ste} eeuw hebben ontwikkeld.	
	E3.1 De leerling kan uitleggen hoe het bestuur op Aruba in elkaar zit en hoe Aruba aan haar Status Aparte is gekomen.	<ul style="list-style-type: none"> • statuut • staatsregeling • gouverneur • ministers • staten • rechtspraak • verkiezingen • grondrechten
	E3.2 De leerling kan de positie van Aruba binnen het koninkrijk der Nederlanden omschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> • statuut • gevolmachtigde minister • Arubahuis

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	F Cultureel – maatschappelijk aspect	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
F1 Acculturatie	F1 De leerling kan uitleggen op welke wijze migratiebewegingen van invloed zijn geweest op culturele veranderingen tijdens de overgang naar de verschillende maatschappijtypen.	
	F1.1 De leerling kan gevolgen voor “autochtonen” van de komst van nieuwe migrantengroepen en reacties van deze migranten op hun nieuwe omgeving beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> • Indianen en de komst der Europeanen in Latijns-Amerika: <ul style="list-style-type: none"> ○ demografische catastrofe ○ slavernij ○ eventueel de actualiteit erbij betrekken <p>Opmerking <i>Inleving en standplaatsgebonden.</i></p>
F2 Vormgeving van de Arubaanse cultuur	F2.1 De leerling kan gewoonten en gebruiken, normen en waarden, opvattingen van sociale groepen herkennen als kenmerkend voor bepaalde groepen en het belang van deze groepen voor maatschappelijke ontwikkelingen toelichten.	<ul style="list-style-type: none"> • Aruba social clubs, zoals: <ul style="list-style-type: none"> ○ Tivoli ○ Caribe ○ Pova ○ Lions Club ○ Kiwanis ○ Jaycees ○ YMCA

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	F Cultureel – maatschappelijk aspect	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
F2 Vormgeving van de Arubaanse cultuur (vervolg)	F2.2 De leerling kan eigen gewoonten, normen en waarden, opvattingen vergelijken met die van vroeger en de hedendaagse sociale groepen.	<ul style="list-style-type: none"> • trouwen • begraven • dopen • 15de verjaardag • 1ste verjaardag • muziek • festiviteiten • eetgewoonten
	F2.3 De leerling kan aangeven wat de invloed van taal, media, onderwijs en volksverhalen is op het ontwikkelen van de identiteit van een volk.	<ul style="list-style-type: none"> • Compa Nanzi • moedertaal • vreemde taal • opvoeding <p>Opmerking <i>Continuïteit en discontinuïteit</i></p>

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	G Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
G Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	1 De leerling kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van de praktische opdracht.	<ul style="list-style-type: none"> • in de voorbereidingsfase <ul style="list-style-type: none"> ○ onderwerp, doel en publiek van de praktische opdracht bepalen ○ relevante vragen formuleren, die hij/zij met de praktische opdracht wil beantwoorden • in de uitvoeringsfase <ul style="list-style-type: none"> ○ informatie verwerven uit schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van informatie- en communicatietechnologie ○ uit deze informatiebronnen relevante inhoudselementen kiezen en deze passend ordenen en verwoorden ○ strategieën hanteren, die op het bereiken van de benodigde lees-, schrijf- en luister-/kijkdoelen zijn afgestemd • in de afsluitingsfase <ul style="list-style-type: none"> ○ de bewerkte informatie presenteren op een doel- en publiekgerichte wijze

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	G Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
G Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie (vervolg)	1 De leerling kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van de praktische opdracht (vervolg).	<ul style="list-style-type: none"> • in de evaluatiefase <ul style="list-style-type: none"> ○ reflecteren op het proces van het werken aan de praktische opdracht en het uiteindelijke product ○ het belang aangeven van de gemaakte praktische opdracht voor vervolgstudie, toekomstige beroepspraktijk of algemene vorming

Vak:	Geschiedenis	
Leerweg:	Mavo	
Domein:	H Vaardigheden in samenhang	
Subdomein:	Eindtermen Ciclo Avansa:	Leerinhouden:
H Vaardigheden in samenhang	1 De leerling kan de vaardigheden uit het kerndeel in samenhang toepassen.	<ul style="list-style-type: none"> • toepassen bij andere vakken • toepassen vervolgstudie (EPI, Colegio)